

Цені мінуўшчыны, якія не знікаюць з часам

Чаму хвалююць дагэтуль вынікі паўстання 1863-1864 гадоў?

Мы не жылі тады. Што нам да таго, што адбывалася 150 гадоў таму на нашай тэрыторыі? Даўно. Далёка. Прайшло. Мінула. Жывём. Ядзім. І добра...

Будуем будучыню. Шукаем накірунак для яе. Імкнёмся абгрунтаваць. Але як гэта можна рабіць, не абапіраючыся на досвед папярэднікаў, якія стваралі ўмовы для цяперашняга жыцця? Таму што нічога не ўзнікае з нічога. І краіны не паўстаюць там, дзе няма глебы для іх утварэння. Нездарма ж пра паўстанне, якое ў нас у Беларусі звязваюць з імем Кастуся Каліноўскага, гавораць і разважаюць навукоўцы розных краін. У юбілейны год у памяць пра тыя падзеі [Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі](#) арганізаваў канферэнцыю па тэме: «Паўстанне 1863 — 1864 гадоў у Польшчы, Беларусі, Літве і ва Украіне: гісторыя і памяць».

Тыя падзеі былі лёсавызначальнымі для розных народаў, якія цяпер маюць сваю дзяржаўнасць. Нездарма ж навукоўцы надавалі іх вывучэнню шмат увагі — апошнія 100 гадоў. У тым ліку нашы, беларускія вучоныя, што было засведчана на канферэнцыі. Тэма паўстання дагэтуль застаецца актуальнай для айчынных гісторыкаў.

Вячаслаў Даніловіч, дырэктар [Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі](#):

— Прадстаўнікі маладой беларускай гістарычнай навукі (у 1920-я гг.) — Ян Віткоўскі, Усевалад Ігнатоўскі, Іван Цвікевіч і іншыя заклалі беларускую канцэптуальную парадыгму ў вывучэнні гісторыі паўстання 1863-1864 гг.: падзеі паўстання разглядаліся імі ў агульным кантэксце барацьбы за беларускую дзяржаўнасць у XIX — пачатку XX ст.

У жніўні 1945 г. вучоны савет [Інстытута гісторыі](#) разглядаў пералік дакладаў на сесію Акадэміі навук БССР, якая павінна была адбыцца ў верасні гэтага ж года ў Мінску. Для зачытвання быў вылучаны даклад сапраўднага члена АН Уладзіміра Перцава «Кастусь Каліноўскі». Справа была ў тым, што ў 40-50-я гг. XX ст. распрацоўвалася серыя «Замечательные люди Белоруссии» («Выдающиеся люди Белорусской земли») у кнігах. Сярод выдатных і знакамітых асоб знаходзіўся і К. Каліноўскі, нарыс пра якога рыхтаваў У. Перцаў».

Тэма паўстання на працягу ўсяго перыяду існавання Інстытута гісторыі ўваходзіла ў сферу інтарэсаў і даследчай дзейнасці вядучых супрацоўнікаў. Зразумела, абяцці юбілейны 2013 г. Інстытут гісторыі таксама не мог. На працягу года супрацоўнікі актыўна выступалі кансультаантамі ў арганізацыі выстаў да 150-годдзя паўстання («Старонкі гісторыі паўстання 1863—1864 гг.» (ЦНБ ім. Я. Коласа), «3 гісторыі падзей 1863-1864 гг.» (Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь); удзельнічалі ў міжнародных і нацыянальных навуковых мерапрыемствах. Да юбілею была выдадзена манаграфія Алены Фірыновіч «Паўстанне 1863 — 1864 гг.: вядомыя і невядомыя крыніцы беларускіх архіваў». І натуральна, у пераліку мерапрыемстваў Інстытута на ніве даследавання паўстання 1863 — 1864 гг. стаіць гэтая канферэнцыя, якая павінна дапамагчы адказаць на наяўныя, часам спрэчныя, пытанні.

Спрэчныя пытанні сапраўды застаюцца дагэтуль. А часам здаецца: чым далей ад тых падзей, тым больш нечаканымі трактоўкамі яны абрастаюць. Нават на пленарным пасяджэнні канферэнцыі ўзнікла бурнае абмеркаванне ролі Кастуся Каліноўскага ў акрэсліванні беларускай нацыянальнай ідэі. І, здавалася б, яшчэ са школьных часоў тут усё зразумела. Але ж, як аказваецца, сёння ўзнікаюць варыянты падыходаў. Усё, вядома, мае свае прычыны. І сапраўды, як адзначалася на канферэнцыі, кожнае пакаленне павінна выпрацаваць свае адносіны да падзей паўстання 1863 — 1864 гадоў. Таму эмоцыі кіпелі нават сярод тых, хто вывучае дакументы, аналізуе факты, робіць высновы. Апошняе — асабліва важна з пункту гледжання таго, што ёсць беларуская ідэя на цяперашнім этапе. І дзе ж, хто той народ, да якога звяртаўся Каліноўскі? Хто пачуў яго тады? У кім яго думкі адгукаюцца сёння? І якія думкі? І ці не згубілі яны сваёй вастрыні сёння? Гісторыкі — людзі, якія звяртаюцца да таго, што было, каб вызначыць, можа быць, вытокі наступных эпох развіцця і станаўлення краіны, якая называецца Беларусь. І, між іншым, не толькі яе. Насамрэч, вынікі паўстання мелі ўздзеянне на фарміраванне некалькіх нацый. Таму і канферэнцыя сабрала навукоўцаў розных краін, на гісторыю якіх тыя падзеі мелі ўплыў. Валянціна Шандра, доктар гістарычных навук, прафесар, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі Украіны:

— Паўстанне 1863 года, нягледзячы на тое, што яго ўзброеныя выступленні ва Украіне не былі шматлікія, было выкарыстана ўладай, каб прысвоіць правабярэжныя памесці, якія знаходзіліся ва ўласнасці польскага панства. Шляхам заканадаўства праз канфіскацыю і ўвядзенне падатку сродкі ад зямельных набыткаў ішлі на ўмацаванне дзяржаўных механізмаў і кадравага забеспячэння Расійскай імперыі. Маштабнасць гэтай акцыі патрабавала мабілізацыі ўнутраных рэсурсаў, і таму ў многіх пытаннях рэгіянальнага кіравання яна абапіралася на бюракратычны апарат, для якога ствараліся льготныя ўмовы службы і зямельнага ўзбагачэння. Імі карысталіся не толькі чыноўнікі ўнутраных губерняў, але і ўкраінцы, для якіх служба на правабярэжжы была больш прыдатнай, і яны становіліся паспяховымі землеўладальнікамі і паспяховымі будаўнікамі расійскай дзяржаўнасці, выцясняячы палякаў з устаноў і памяншаючы іх землеўладанні. Праз матэрыяльнае забеспячэнне імперыі ўдалося прывязаць да сябе значную частку кіруючай эліты, што спрыяла яе русіфікацыі і ўцягванню ў абслугоўванне імперыі. Яна выкарыстала гістарычную варожасць паміж украінцамі і палякамі, што на час паўстання праявілася ў сацыяльным супрацьстаянні, правакуючы сітуацыю, у выніку чаго значная частка мясцовых інтэлектуалаў аказалася ў адным з імперыяй лагераў і вяла барацьбу супраць польскай прысутнасці ў краі. Паўстанне спрыяла з'яўленню і новага грамадскага кірунку, хоць і нешматлікага. Яно адстойвала і не польскія, і не расійскія інтарэсы, а інтарэсы мясцовага насельніцтва, на аснове ідэнтычнасці якога пачалося фарміраванне ўкраінскай нацыі.

Але народы — гэта людзі. Канкрэтныя людзі, у якіх было жыццё, у якіх былі блізкія, каханыя, сем'і. У якіх была радзіма, дзеля якой яны гатовыя былі ахвяраваць сабой, паміраць. Можа быць, таму жорсткім пакараннем за ўдзел у паўстанні разам са смерцю была высылка ў далёкія землі, каб узмацніць тую думку пра далейшы лёс свайго народа. І свой лёс таксама. Людзі — галоўны здабытак паўстання. Яно дало герояў — тых, хто гатовы быў ахвяраваць прыватнымі выгадамі дзеля высокіх ідэалаў. І менавіта таму, што яны былі мужныя і самаахвярныя, ёсць жаданне паглыбляцца і спасцігаць сэнс тых падзей. Чалавечы

фактар, ці самі паўстанцы, іх лёс у высылцы — вялікая і цікавая тэма для аналізу, прычым не толькі для айчынных навукоўцаў.

Мікалай Падпратаў, доктар гістарычных навук, дацэнт, загадчык кафедры агульнай айчыннай гісторыі Пермскага дзяржаўнага нацыянальнага даследчага ўніверсітэта:

— Цікава прааналізаваць, колькі людзей патрапіла ў Пермскую губерню ў выніку высылкі. Нехта кажа, што ў Пермскую губерню было саслана 760 чалавек, нехта — 950. А нехта — і 1500. Гэта, відавочна, перавышэнне, таму што першапачаткова высылцы падваргацца павінна было менш за 1000 чалавек. Калі ўлічыць, што на Пермскую губерню прыходзіцца адна дзясятая частка фінансавання Міністэрства ўнутраных спраў Расійскай імперыі, то можна меркаваць, якая колькасць насамрэч была выслана ў іншыя ўнутраныя губерні Расіі... Прыезджалі і сем'і высылаемых — але не ўсе і не да ўсіх, хто падваргаўся рэпрэсіям. Такіх было каля 180 чалавек па Пермскай губерні. Але лічыць іх рэпрэсіраванай катэгорыяй насельніцтва неправамерна. Гэта іх дабравольнае жаданне — маглі ехаць ці не. Трэба адзначыць, што 40 працэнтаў высланых у наш рэгіён — дваране. Прыкладна 12 працэнтаў сялян. Каля 5 працэнтаў — святары, у асноўным каталіцкай канфесіі, каля 8 працэнтаў — вайскоўцы... Як мы ўяўляем сабе высланых: людзі ў кайданках з абмежаванай магчымасцю перасоўвання. Але арыштантаў мелі права групамі па 7-8 чалавек (не па адзінках) у суправаджэнні салдата без зброі з канвойна-этапнай каманды выходзіць у горад, рабіць пакупкі і наведваць пэўныя ўстановы. Насамрэч таму, што ў Пермскай губерні было зразумела: а куды ж ты адсюль пабяжыш?.. Перм — гэта глухая правінцыя... Пасля заканчэння тэрміну высылкі чалавек мог тут застацца. Але трэба прызнаць, што заставаліся адзінкі. Астатнія ўсё ж вярталіся на радзіму...

Вярталіся туды, дзе бачылі сэнс жыцця. Нават пасля таго, калі, здавалася, іх уласнае жыццё пацярпела паражэнне. Але для іх гэта не было так. І ўсё роўна ў сэрцы разам з болей заставалася любоў да галоўнага, што трымала на гэтым свеце. Боль і любоў заўсёды ідуць поруч. Чым больш болю, тым выразней голас любові ў душы. Любові да радзімы, якая прарастае праз пакаленні. І мы цяпер ведаем: нічога не ўзнікае з нічога. Вось толькі пытанне: што прарасце ад ідэй, якімі жыве наша пакаленне, для якога падзеі 150-гадовай даўніны — вельмі далёкая гісторыя, якую мы ўсё менш і менш звязваем з сённяшнімі рэаліямі?..

Ларыса ЦІМОШЫК